

„TÖRTÉNÉSEIM TOVATŰNÉSÉN JÁROK-KELEK”, AVAGY „HOL LELHETŐ HÁT BENNÜNK A TELJES ÉLMÉNY?”

– Jelzések Keszthelyi Rezső
költészetéről

Keszthelyi Rezső az elmúlt, lassan már elég sok évtized egyik legjobb költője. Mond ez valamit? Szinte semmit. Lehet gesztus, túlzás, hízelgés, szigorúan magánvélemény, azaz hóbot. Valamit mondani viszont nem egyszerű, mert ez a költő nem egyszerű, nem is *egy-hangú*, bár a különféle könyvekben, azok más-más hangján átüt egy bizonyos és bizony jellegzetes hang. Legalábbis annak a fülnek, amelyik az ezeket íróhoz tartozik, eléggé szervesen, és aki – az elfogultságot tisztességes korán bevallani – a költőt szereti és sokra tartja.

A hangvétel, az attitűd ugyanis Keszthelyinél szinte kötetenként más és más, ha a koraiakból kevésbé érződik is ki az, ami a későbbi-

eket meghatározza, a báj és a keménység együttese, egymásra ható disszonanciájuk megejtő hangzása, keltett érzése, sőt értése is. Bájon nem bájosat értek, se nem búbájt, a keménységen pedig olyant, amelyik híján van minden durvaságnak. Vagy akár szárazságnak. A tényszerűséget, a cirkalmak elmaradását értem, ami a költői beszédben, amikor nem szenvtelenül, akkor keményen hat. A „Ninccsen apám, se anyám” nem durva, de amennyiben kihívó, eléggé kemény. (Egyébként nem is tényszerű.) A „Tudod, hogy nincs bocsánat, / hiába hát a bánat” szerintem eléggé kemény, de vallomás, sőt önvallomás, ami sohasem lehet a pusztán tényszerű értelmében kemény, ha meggondoltan beismerő, azaz se védekező, se dühös, se önmarcangoló.

Szándékosan hoztam elsőnek más költőtől példákat. Most rátérek Keszthelyi Rezső egy mástól eltérő, mégis érezhetően összetartozó hangjainak a hangjára. Orgonaszó, de *pianissimo*. Mindig.

Az egyik pályázatát támogató levélben írtam, amit meglepetésemre aztán a tényleg megjelent kötet hátlapján láttam viszont: „Keszthelyi Rezső költészete egyedülálló a magyar líra spektrumában. Halk szavú, de kemény; bensőséges, de nem személyes; gondolkodásra késztet, de csakis érzékletesen; a psziché közegeiben mozog, de nem pszichologizáló. Műveit nem jellemzik sem a nagy szavak, sem a nagy lendületek; dinamizmusuk lassú, alig-alig mozgó, de megakaszthatatlan: mintegy a csendes tenger és a csigaház vonalának ismert és mégis meglepő dinamizmusa. Versei mézskökemények, mint a csigaház – szinte mindegy, lakják-e vagy lakták, hiszen ha lakják, majd nem fogják, s ha nem lakják, mindig érezni volt lakóit.” Nos, ezt semmiképpen sem írnám a korábbi *Aszimptot*, sem a későbbi *Római nulla* kötetéről, vagy a későbbiekről, azok hangja és hangulata egészen más.

Az *Aszimptot* című kötet Báborka-versei különlegesek, mindegyikük hosszú sorokból álló egyetlen verstörzs; első felület, idézőjelek közé fogva, egy nő mondja egy férfinak, a másik felét, hol hosszasan, hol egész röviden, a férfi mondja, inkább érintőlegesen,

mint kommentálva. (Nem dialógusban.) A kötet címe pontos. Az *aszimptot* jelentése: egyenes vonal, amelyik egy görbéhez közeledik, anélkül hogy (a végesben) megérinthetné. Ha rajznak képzeljük el, érezni fogjuk a viszonyt a kettő között: feszültség, amelyet a közelség, a hozzáérés és az egészen távolra helyeződés lehetőségének elkerülése vált, illetve váltana ki, ha valóban elkerülést, (szándékos) cselekvést lehetne érezni. De éppen a cselekvés dinamizmusa, folyamata hiányzik. Együttlét, ami együtt is van meg nem is. A sétálás, a tenger, a madarak, a sziklák nézése nem cselekvés, hanem viszony és állapot, érzés és gondolat: „»úgy tűnik olykor, hogy az élet lehetősége értelmezhetetlenségében van; meg azután rábukkanhatunk-e egyszer arra az azonosságra, amely a mi valódiságunkat is kétségtelenné teszi? Aligha.« Nem szóltam semmit. Úgy viselkedtem, mintha szórakozott lennék, és nem is igen hallanám, miket beszél. Csendben haladtunk tovább. A murvával takart ösvényen egyszer csak a csillagok alá értünk.”¹

Az egész kötet versei nem párbeszéddek, hanem egymás mellé beszélések lennének, ha a férfi mondaná, nemcsak gondolná és leírná, ami olvasható. Nem is monológok és azok kommentálásai. A nő és a férfi nem nő és férfi, hanem mindegyik esetben egy-egy verstörzs két folytatólagos része. A vers nem két személy, nem is két típus – nő és férfi –, hanem két szövegrész keltette hang, hangulat, érzés-gondolat. Az utolsó vers első részének befejezése: „»hiszen egyszer csak / annyira eljutunk magunkkal, hogy nincs átélni újra / jeleket, és, ugye, nincs más élni, és ilyenkor van, / amit élünk, és ha azt érezzük, nem tudni, ez micsoda, / akkor, valahogyan, az a legkevesebb ezt érezni, hanem / a park deres fáit és bokrait nézni, amelyeken aprókat / ráz a reggeli szél, és ha most sírok, ugye, / ezúttal sírok.«” A második részének a befejezése: „és meggyújtottuk a gyertyákat az asztalon, és néztük egymáson a fényüket, vagy a fák ágait az erkély előtt, / ahogy egyre vastagabb lesz rajtuk a hó, és mind jobban /

bevilágít, és ültünk szótlanul, nem vettünk az ételekből, / nem töltöttünk a poharakba, és nagyon szerettem volna / látni magunkat, most rögtön, ahol semmi sem / mozdul, és olyan puhán hullva áll a hó, ahogyan nincs / itt, ami már megtörtént velünk, és nincs itt, ami lesz, / és most annyira eljutunk magunkkal, hogy nincs más / élni, és ilyenkor van, amit élünk, és magunkban lenni / egymással, és már ennek se lehet mondani.”²

Együttesükben ambivalensek? Kimondva lennének – olvasva két élmény. Ami kimondhatatlan, mint állítólag minden élmény, ahogyan az a későbbi *Öntalálkozóban* olvasható: „élményt képtelenség *egyszerre* szavakba önteni”.³ Az *Öntalálkozót* több, nemcsak időbeli vonatkozásban megelőző 2000-es *Önidőző* három részre tagozódó elbeszélésében kétszer olvasható a következő: „Nos, barátom, ön valahol van, és nincs senki, aki arra hivatott, hogy a jelenlétét megítélje. Önnön magának is ítéletetlen. Van; észrevétlenül, hangtalanul változtatja a helyét. Merő szem, csupa fül és létét azoktól a dolgoktól kapja, amelyeken nyugszik; ismeretlen testvérüként, miként az önéi. Változásai kinná alakulnak legbelül, mert gyötrik az összes dolgok, és míg gyötrik, gyönyörködtetik. Ez a gyötrődő gyönyör a tartalma az életének.”⁴ Az első mondat jóval később megismétlődik, ami pedig rákövetkezik, valójában az előbbieket változata: „Nos, ön, barátom, valahol van és nincs senki, aki arra hivatott, hogy jelenlétét, és majd hült helyét megítélje. Van, és azzal van, amivel nincs sehol. Észrevétlenül, helyek nélkül változtatja a helyét.”⁵ Ez utóbbit a narrátor „H.”-től idézi. Az előbbi „H.” mondja, aki a későbbi, jóval terjedelmesebb és – egészében nagyszerűbb – *Öntalálkozó* egyik „személye”.

A másik személy ott is egy narrátor. Az kezdi azt a könyvet így: „Gyakran megesik velem ott, ahol éppen vagyok, hogy sehol sem érzem magamat; nincs hely, mely körülfogna, és lennék valahol. A való világ magánya költözik

1 *Aszimptot*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990. 9. o.

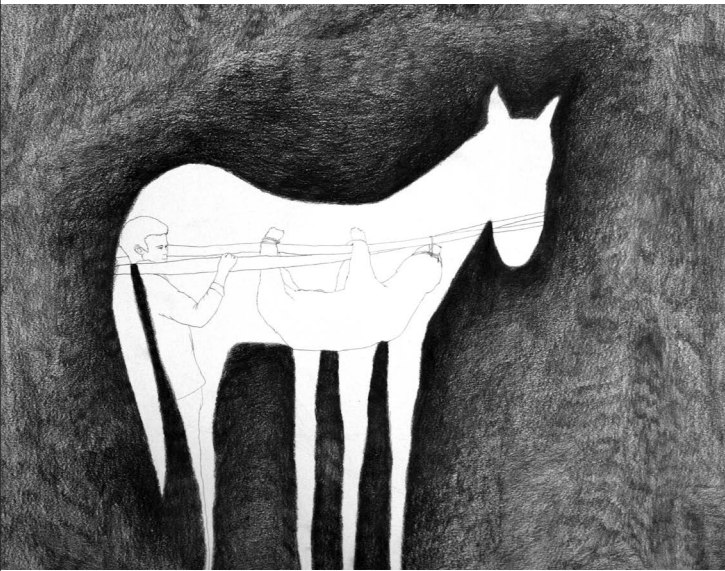
2 Uo. 50. o.

3 *Öntalálkozó*. Fekete Sas Kiadó, 2010. 27. o.

4 *Önidőző*. Fekete Sas Kiadó, 2000. 30. o.

5 Uo. 112. o.

belém, úgy, hogy egyedül bennem legyen az egész világ magánya, és ez felidézzi érzékeny feledésben tartott állapotaimat, azokhoz tapadó helyek képeit, hirtelen áttűnésüket rajtam, amolyan bárhol bármikor lebegésben hagyva, midőn legbelső ösztönöm se képes időt és teret teremteni sajátjának. Egyik ilyen alkalommal eszembe jutott ez a név: Bosco Viennese, és azon nyomban H. is.”⁶

Szemző Zsófia: Fától az erdőt (Ló)

Az *Önidőző* narrátora viszont azt a könyvet így fejezi (fejezte?) be: „Azt hiszem, van tűnődő párbeszéd, társsal is, egyedül is, több ízben mind a két módon egyszerre. A legutóbbi ilyen társalgáskor elhangzott ez a név: Bosco Viennese, így, és felidézett hirtelen egy érzékeny feledésben tartott állapotot, mely arra intett, abban vegyem észre magam, ami- ben elmúltam. Ezután szó szót követett, és az iméntiekhez fűződött némileg képzeletként: a vakságból nyílik a szem, a nézésben azonban minduntalan elásódik a tömérdek látvány.”⁷ (Egyes kritikusok a „Bosco Viennese”-t személynévként vélték, esetleg a narrátornak; valójában a „Bécsi erdő” – *Wienerwald* – olasz neve.) E könyv harmadik, *Macska* alcímű részének vége felé mondja (gondolja?) a narrátor, írja az író: „Míntha aludnék. A macska. Tökéletesen magányos. Mert tökéletesen egyedülvaló. És ezek miatt tökélete-

6 *Öntalálkozó*. I. m. 15. o.
7 *Önidőző*. I. m. 118. o.

sen szabad. Önmaga tárgya. Nem talált tárgy. Találhatatlan. Öntalalat. Vagyis: öntalálkozó.”⁸ Az *Öntalálkozó*ban: „Fájlalatos egyed vagyok az emberlétnek illetően kitérásaival, hisz’ nem üthet el gyökeresen másoktól a feleségem. Egymi azonban mindegyikből hibádzik. Nevezetesen: a magam én alapos felkutatása, az egyetlenegyé, aki, miként bárki mindenki, arra született, hogy az legyen. Ismételtetem: egyedüli. Elégszer visszatér belvilágomba az a feltevés, miszerint azért látta meg velem a napvilágot, ki lehetne a megmondhatója, micsoda, hogy találkozzam önnönmagammal, és az ebből ajánlkozó együttélésben is előfordulhasson.”⁹

A sok idézettel két körülményt akartam jelezni. Az egyik, hogy Keszthelyi Rezső sokszor idéz saját magától, hol kifejezéseket, hol kijelentéseket, hol mondatokat, szavak révén felismerhető képeket és gondolatokat. Sok könyvében olvasható: „ami szép, nem szép: szép”.¹⁰ Ezek, visszatekintve, lehetnek feleslegesek, de az ugyanaz örök visszatéréssel szolgálhatják az életmű szakadozott egységét. A másik körülmény, hogy a megszólaló, általában a narrátor, illetve a fiktív elbeszélő, sok helyen átveszi valaminek a létét-lényét, például egy virágét, esetleg vissza is adja. Az egyik példa:

*Kezemhez békülve kanadai gyöngyvirág,
állapot-tény, és lengedez, és még nőni fog
szín- és emléktete is.*

*Átveszem lényét,
tartogatom, aztán, hogy láthassam még,
visszaadom.*¹¹

Olykor akad hasonlat: „gyöngyvirág-hósziriom, mintha én”,¹² olykor kölcsönösség:

*Velem is leéli magát, ami
nem én, miként eltöltöm vele,
ami ő*¹³

8 Uo. 117. o.

9 *Öntalálkozó*. I. m. 122. o.

10 *Önidőző*. I. m. 76. o.; *Magánbeszéd*. Fekete Sas Kiadó, 1994. 120. o.; *Öntalálkozó*. I. m. 27. o. stb.

11 *Hasonmások*. Orpheusz, 2005. 11. o.

12 *Római nulla*. Fekete Sas Kiadó, 1999. 63. o.

13 Uo. 33. o.

És: „mind nélkülem van, ami én”.¹⁴ Ez szerintem egy különleges *én-idegenség*, nem ön-idegenség.

Az egymásra következő gyakori szóismétlések, például a már idézett „ami szép, nem szép: szép”,¹⁵ arra szolgálnak – legalábbis számomra –, hogy megtörjék a fogalmak általánosságát, egy szó általánosító jellegét, amit a „szép” szó ismétlése helyett így is jelez: „a szép attól szép, hogy szépségét / szünös-szüntelen összetöri”.¹⁶ Szolgálnak az ismétlések persze arra is, hogy érzetessék, a tautológia maga is megnevezhetetlenség. Az azonosulást és a szóismétlést „H.” az *Öntalálkozó*ban feldúltan, a hasonlítás ellenében hangsúlyozza: „Csakhogy nincs Mint! Csakhogy nincs Akár! Nincs »mint« a felhő! Nincs »akár« a Nap! Vesse elméjébe[,] barátom: a felhő olyan, mint a felhő, a Nap olyan, akár a Nap. Netalán tud többet róluk? Netalán tud akármi más milyent őket illetően? Vagy jártas-e ön olyan sugallatokban, amelyek szerint bármelyik akármicsodának létezhet más bármelyik akármicsodában is a saját énje?”¹⁷

Magyarul, sajnos, az *én* szó nem viszonyul egy *ön* mint *önmaga* vagy *magamaga* szóhoz – ez utóbbiak baja, hogy csak birtokos névmással mondhatók, ezért nem felelnek meg az angol *self*, a német *das Selbst*, a francia *sois*, a latin *ipse* szavaknak. Az *én* baja viszont az, hogy az egyes szám első személy szava és jele. A Nap maga, nem a Nap énje, és arról kellene szó, ami a Nap *magamaga*, ami az *önje*. (A karteziánus *cogito* tartalmazza az első szám első személyt, ezért mondta Lichtenberg, hogy a „*cogito ergo sum*” helyett „*cogito ergo est*” lenne helyes.) Ez az *én-ön* különbség része annak a rejtélynek, amely körül – és amelyen keresztül – Keszthelyi Rezső költészete úzi magát, és amit érezni, de érteni is, csak műveinek olvasásával lehet.

„Álltunk és figyeltük mozzanatlanul, hogyan süllyed mind gyorsabban a távoli hegygerinc mögé a Nap, mígnem csak sugaraiból maradt az ég színeiben. Minket meg hirtele-

nében árnyéktalan világosság vett körül. Ez a pillanat döbrentett rá, hogy emlékképet látok, hogy egész környezetem emlékkép, amelynek valamennyi részlete megannyi emlék. Emlék a rezgőfüves pázsit, emlék a lombkoronák karéja, emlék a bálványos csönd, emlék az innen-amonnan madárhang, emlék a süllyedő Nap, emlék az árnyéktalan világosság, emlék H. szómorzsolása, és emlékekből fog összetevődni a sétánk.”¹⁸ Ám hogyan tevődnek össze, hogyan tevődhetnek össze?

Az éppen idézettekre következik a rejtélyt magyarázni illetékes rész-rejtély – „múlt és jövő egytetéjű”.¹⁹ Vagyis a múlt csak a jelenben jelentkezhethet, a jelen pedig ezredmásodpercenként múlik, és, ahogyan az idézett megidézés jelzi, térben, sőt helyileg is, sokféleképpen.

Mindez személyes és nem szubjektív, ahogyan a gyakran furcsa, gyakran lenyűgöző, olykor megakasztó szóösszetételek is személyes költői kellékek egy szöveggel indított hatáshoz. Keszthelyi Rezső találmányai, de nem szubjektívek, ha hatásuk másokban tényszerű. Egy példa, majdnem végezetül:

*Enyhe kaptató, oldalt ág-
lélegzet és fehérfehér színbeszéd, lassan
lépkedek, és lassan ezt álldogálom, és azután
tovább, fölfelé, és akkor már mintha belőlem
semmi sem látszanék, ám a szél szikrázása engem
mutogat, a murvapor is ugyanígy, és
a fűszálárnyék, a zsalurés és a neszezés, a
füst-tűnés és a madárcsönd, ahogy át-
üt az éjszakán, minden-
mind nélkülem van, ami én.*

Ez, a xxiv., a harminc római számmal számított, de nem a számsor szerint egymásra következő vers egyike például a *Római nulla* kötet tizenharmadik oldalán található. A római számsorban, talán közismerten, nem volt nulla. Viszont az arab számsorba a kora középkorban beillesztett nulla, ami maga az üres, a semmi, a számokat pozitív és negatív számokra osztotta, bármelyik számhoz hoz-

14 Uo. 13. o.

15 *Önidőző*. I. m. 76. o. Vö. még a 10. lábjegyzettel.

16 *Római nulla*. I. m. 57. o.

17 *Öntalálkozó*. I. m. 38. o.

18 Uo. 29. sk. o.

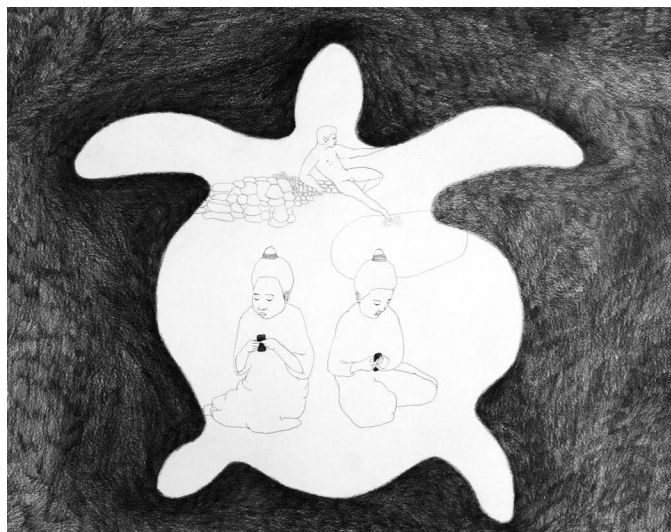
19 Uo. 30. o.

zátéve pedig megsokszorozta azt, attól függően, hogy hány nulla került egy szám mögé. A semmi révén így lehet valami negatív vagy pozitív, ami a váltóáram esetében eléggé megrázó. A nyelvben, ha a „nulla” – vagy a „zéró” – nem szám neve, csak azt jelenti, *semmi*, de azt nem, hogy *csönd*. Beszédben van csönd, szó is, tény is, és a szerepe attól függ, hol helyeződik el és meddig tart, azaz melyik/milyen alkalommal „történik”. Költők ezt a csöndet ritmusokra és ritmusváltásokra használják, és persze arra is, hogy körülvegyék vele a verset, illetve bármelyik költői szöveget. Ez a csönd, zenei tulajdonságként, az alkotott hangzásba vagy hangzáshoz illeszkedik. Ebben az értelemben a költőt dalnoknak is mondták, és talán nem véletlen, hogy a dalnok szó – ódivatúsága miatt is – az *Öntalálkozóban* kiemelkedő hangsúlyt, nyomatékot nyer.

A valami szerepében tündöklő vagy meghúzódó semmi sajátos módon lényeges Keszthelyi Rezső költői műveiben, hiszen példának okáért egy március 17-én lebukó Nap semmivé lesz, amikor *esetleg* emlékké. Akkor viszont már nem semmivé, hanem emlékezett élményévé valakinek, aki, bármilyen minimálisan is, azzá lett általa (is), ami folytonosan múlik. Múlik és el. Egyszerre negatívan és pozitívan: múlt-jövőbe és jövő-múltba, amíg annak a valakinek van múltja és jövője, amíg ő van és apró változásokkal is létezik.

Keszthelyi Rezső költészetében gyakran van szó halálról és életről és létről, arról, ami és ahogyan van, ami van. És ezért arról, hogy egy költőember folytonosan él, amíg életben van, amíg nem halt meg – feltámadása, akár csak a lélekvándorlás, hit kérdése –, egy költői alkotás viszont nem él és nem hal meg, de nem is halhatatlan. Léte nem folytonos, semmiképpen sem szakadatlan, bár a lét szakadozottnak se mondható. Létében létezik, mondhatnám, ha nem abban a létező emberben is, akiben éppen most. És mindig újra. És mind azokban, akik éppen egyidejűleg olvassák, hallgatják vagy az emlékezetükből előhívják. Egy bizonyos költői alkotás – ha nem is létében, léte létezéseiben, jelenség-

ként – mindegyik alkalommal múlik, egyszerre negatívan és pozitívan, múlt-jövőbe és jövő-múltba. Amíg neki, a költői alkotásnak van múltja-jövője. Neki és annak, akiben jelentkezik. (Metafizikainak tűnő probléma, hogy a *jelentkezik* más, mint a *megjelenik*, mint egy pusztán érzéketes jelenség, holott a tudat, az eszmélet maga, ami révén valamit érezni és érteni lehet, vagy hiányolni ezt az érzést és értést, nem jelenség. Szerintem.)

Szemző Zsófia: Fától az erdőt (Teknős)

Az *Öntalálkozó* egy nem saját verssel kezdődik, és egy másikkal végződik. A végződő vers magáról a versről mint alkotásról szól, és arról, akiben jelentkezik:

*Akkor hajolj le majd a peremére
a mű iránti teljes odaadással,
s csak későn vedd ott röpke képed észre,
csodálatos és rémült hallgatással.²⁰*

Számomra erre utal, ami előtte, az elbeszélő szöveg utolsó oldalán olvasható: „H. halkán felém fordította arcát. Szemében nem láttam sem őt, sem magamat. És nekem újfent amaz érzésem támadt, mintha a nemlét lenne a világ léte.”²¹ *Érzése támadt*, és újfent: neki, a fiktív – és talán a fiktív elbeszélőt költő – költőnek.

²⁰ Uo. 178. o.

²¹ Uo. 174. o.